POLSKI UNIWERSYTET NA OBCZYŹNIE
W LONDYNIE

ZESZYTY NAUKOWE

Seria trzecia, nr 5, 2017

Halina Taborska

Polski Uniwersytet na Obczyźnie, Londyn

WITRAŻE MARYJNE ALEKSANDRA P. KLECKIEGO W KOŚCIELE OUR LADY IMMACULATE & ST PHILIP NERI W UCKFIELD

Aleksander Paweł Prus-Klecki, architekt i projektant wnętrz, rzeźbiarz, grafik, twórca murali i witraży, urodził się 26 stycznia 1927 roku w Wilnie, zmarł 21 stycznia 2014 roku w Londynie. Jego rodowód określić można jako sybiracki – pradziad zesłany został na Sybir w roku 1830 za udział w powstaniu listopadowym, a dziad za udział w powstaniu styczniowym w 1863. Rodzice, Aleksander i Maria z domu Nowicka, byli dziećmi zesłańców. Los zesłańca spotkał również Aleksandra, gdy w czerwcu 1941 roku wywieziony został z matką z Wilna na Syberię (w pobliżu miasta Słowgorod), na ciężkie roboty przy wyrębie lasu. Ojciec, wywieziony tym samym pociągiem, został uwięziony przez NKWD w łagrze w Archangielsku.

Ogłoszona przez rząd sowiecki 12 sierpnia 1941 roku tzw. amnestia dla obywateli polskich przebywających na terenie Związku Sowieckiego[1] – wedle której

[1] Prezydium Rady Najwyższej ZSRR wydało, w wyniku układu Sikorski-Majski w dniu 12 sierpnia 1941 roku, dekret o amnestii dla obywateli polskich. Natychmiastowemu uwolnieniu mieli podlegać *obywatele RP – jeńcy wojenni, internowani, więźniowie więzień i łagrów, osoby pozostające pod śledztwem, zesłani osadnicy wojskowi, leśnicy oraz członkowie rodzin osób represjonowanych i wysiedlonych*; strona internetowa: Pl.wikipedia.org/wiki/Amnestia_dla_obywateli_polskich_w_ZSRR, data dostępu: 29 I 2016.

Aleksander Paweł Prus-Klecki; archiwum Aleksandra Kleckiego, hrabstwo Hampshire, Anglia, w posiadaniu Krystyny Mordalskiej

uwolnieni mieli być obywatele polscy zamknięci w więzieniach i łagrach, a także członkowie rodzin osób represjonowanych i wysiedlonych – zapoczątkowała długą drogę Aleksandra do wolności i normalnego życia. Wiodła przez wiele miejscowości, krajów i trzy kontynenty: Guzar (Uzbekistan), gdzie w 1942 roku znajdował się Ośrodek Organizacyjny tworzącej się armii gen. Władysława Andersa, Krasnowock, potem Pahlewi, Teheran i Isfahan (trzy miasta w Persji, obecnie Iran) i Karaczi (Pakistan). Tułaczka powiodła go do obozu polskich uchodźców w Waliwade (1943–1948), położonego koło Kalapur w Indiach, w którym spędził sześć lat, tam uczył się i zdał maturę, a w roku 1948 przedostał się przez Afrykę (m.in. miasta: Tanganika i Tanger) do Anglii.

Wkrótce po przyjeździe na Wyspy Brytyjskie rozpoczął studia na Wydziale Architektury w Polish University College (PUC), działającym przy London University, w lipcu 1954 uzyskał dyplom ich ukończenia, z doskonałym wynikiem. W styczniu 1955 roku otrzymał tytuł inżyniera architekta Rady Akademickich Szkól Technicznych (RAST), ustanowionej w marcu 1944 roku dekretem prezydenckim jako polska uczelnia politechniczna (w 1962 roku RAST połączył się z Polskim Uniwersytetem na Obczyźnie, tworząc Wydział Nauk Technicznych, obecnie Instytut Nauk Technicznych tejże uczelni). Wkrótce po ukończeniu studiów Aleksander Klecki rozpoczął pracę zawodową jako architekt.

RADA AKADEMICKICH SZKÓŁ TECHNICZNYCH

DYPLOM

Pan Klecki Aleksander P.

ur. 26 stycznia 1927 w Wilnie

UKOŃCZYŁ PRZEPISANE PROGRAMEM POLSKICH POLITECHNIK STUDIA AKADEMICKIE

NA WYDZIALE Architektury

WYKONAŁ PRACĘ DYPLOMOWĄ Z DZIEDZINY Archit. monument.

I ZŁOŻYŁ OSTATECZNY EGZAMIN DYPLOMOWY

Z OGÓLNYM WYNIKIEM Bardzo Dobrym

RADA AKADEMICKICH SZKÓŁ TECHNICZNYCH

POWOŁANA DEKRETEM PREZYDENTA R.P. Z DNIA 7 marca 1944

NA WNIOSEK KOMISJI EGZAMINACYJNEJ PRZYZNAŁA

NA POSIEDZENIU Z DNIA 22 stycznia 1955

Panu Kleckiemu Aleksandrowi P.

stopień

INŻYNIERA Architekta

I POSTANOWIŁA MU WYDAĆ DYPLOM NINIEJSZY

KOMISJA DYPLOMOWA

PRZEWODNICZĄCY RADY

LONDYN DNIA 22 stycznia 1955

Dyplom Aleksandra Kleckiego, RAST, Londyn, 1955 r.; archiwum Aleksandra Kleckiego, hrabstwo Hampshire, Anglia, w posiadaniu Krystyny Mordalskiej

Polakom w Wielkiej Brytanii Klecki znany jest przede wszystkim jako architekt, rzeźbiarz i witrażysta, który wykreował wnętrze kościoła św. Andrzeja Boboli w londyńskiej parafii Hammersmith. Kustoszem został tu mianowany w roku 1972, akt nominacji zawiera stwierdzenie, że był *całkowicie odpowiedzialnym za wystrój wnętrza, wraz z jego artystycznymi obiektami*[2]. Kustoszem kościoła pozostał do końca życia. W świątyni, obok witraży i płaskorzeźb, znajduje się też jego niezwykła metalowa rzeźba z roku 1967, określana jako obe-

[2] Nominacja została nadana przez ks. infułata Władysława Staniszewskiego, bp. Władysława Rubina i delagata apostolskiego abp. Domenika Enriciego. Oryginał znajduje się w archiwum A. Kleckiego, w posiadaniu mgr inż. Krystyny Mordalskiej-Tweedy. Informacje dotyczące związków artysty z kościołem otrzymałam również dzięki uprzejmości ks. proboszcza Marka Reczka i pomocy archiwalnej dr. Andrzeja Suchcitza.

Pomink katyński autorstwa Aleksandra P. Kleckiego; fot. Halina Taborska

lisk-pomnik katyński. Została zaprojektowana na prośbę Związku Więźniów Sowieckich i odsłonięta 30 kwietnia 1967 roku:

> *Odsłonięcie (prof. Z. Stahl) i poświęcenie (ks. inf. W. Staniszewski) obelisku-pomnika ku pamięci pomordowanych i zmarłych Polaków na terenie Związku Sowieckiego, ofiar terroru oficerów WP pomordowanych w Katyniu i innych miejscach. Obelisk w kaplicy MB Kozielskiej projektował A. Klecki. Uroczystość transmitowana przez RWE do Kraju*[3].

Napis, wygrawerowany w dolnej części blisko dwumetrowej płyty, wykonanej ze sproszkowanego brązu połączonego z żywicą, zawiera dedykację: OFIAROM KATYNIA / I INNYM RODAKOM / WYMORDOWANYM W / NIEWOLI SOWIECKIEJ. W kwietniu 1998 roku płyta została poświęcona i uroczyście otwarto nową kaplicę Matki Bożej Zwycięskiej Kozielskiej[4]. Obelisk

---

[3] Wpis w „Kronice kościoła św. Andrzeja Boboli w Londynie 1961–2011”, Local Polish Catholic Mission Hammersmith, Londyn, 2012, s. 86.

[4] W 1997 r. został ogłoszony konkurs na nową kaplicę, w której miał być umieszczony cudowny obraz Matki Boskiej Kozielskiej. Konkurs ten wygrali architekci Marek

katyński stoi w jej lewym rogu, przy półprzeźroczystym szklanym ekranie, z delikatnie rzeźbionymi zarysami sosnowych gałęzi i drzew. U szczytu monumentu unosi się głowa bolejącego Chrystusa, w części środkowej boska ręka skierowana ku dołowi wiedzie wzrok wiernych do inskrypcji dedykacyjnej i złożonym w błagalnej modlitwie ludzkim dłoniom.

Drugi monument Kleckiego poświęcony Katyniowi, wykonany z potężnej bryły szarego granitu, został umieszczony w roku 1985 na terenie angielskiej katedry rzymskokatolickiej pod wezwaniem św. Piotra i Pawła w Bristolu, w dzielnicy Clifton, z napisem w języku polskim: OFIAROM KATYNIA / 1940 / I INNYCH MIEJSC KAŹNI W ZSRR / NIECH SPOCZYWAJĄ W POKOJU WIECZNYM. Poniżej znajduje się nieco krótszy tekst w języku angielskim: TO THE MEMORY OF THOSE / MASSACRED IN KATYN 1940 / MAY THEY REST IN PEACE. Inskrypcje i towarzyszące im polskie godło państwowe są umieszczone na prostokątnej, metalowej tablicy[5], składającej się z dziewięciu segmentów nierównej wielkości. Dominującym wizerunkiem jest zajmująca większość powierzchni szkieletowa półpostać ukrzyżowanego Chrystusa z przebitą gwoździem dłonią, sięgającą ku słowom: OFIAROM KATYNIA / 1940 / I INNYCH…

Wkład Aleksandra Kleckiego w wiele dziedzin kultury materialnej i artystycznej Wielkiej Brytanii jest niewystarczająco znany w kraju osiedlenia, gdzie przez kilkadziesiąt lat pracował i tworzył. Dodać należy, że gdy rozpoczął pracę zawodową w Anglii, uznano go za utalentowanego architekta i rysownika. W roku 1958, a więc w cztery lata po ukończeniu studiów, dołączył do znanego biura architektonicznego Fredericka Gibberda i prowadził prace projektowe nad Terminalem 3 na lotnisku Heathrow. W roku 1962 sir Frederick Gibberd CBE napisał o nim, że jest pierwszej klasy rysownikiem i utalentowanym projektantem, który pracuje *z szybkością, dokładnością i finezją*[6].

i Maryla Jakubowscy (Jakubowski & Ledward Architects and Interior Designers). Pełen opis projektu znajdzie czytelnik w artykule Bożeny Dziewańskiej, *Kaplica Matki Bożej Kozielskiej*, „Dziennik Polski", 31 V 1998.

[5] W książce A. Siomkajło, *Katyń w pomnikach świata / Katyń monuments around the world*, Warszawa, 2002, na s. 71 jest podana mylna informacja, że projektant tablicy to Józef Krawiec, był nim jednak A. Klecki, natomiast J. Krawiec stał na czele polskich fundatorów pomnika Katynia. Nieodpowiednie jest też określenie pomnikowej płaskorzeźby półpostaci ukrzyżowanego Chrustusa jako rzeźby „szkieletu ludzkiego".

[6] List Fredericka Gibberda z 3 kwietnia 1962 r.: *In addition to being a first rate draughtsman he has proved himself to be a gifted designer, particularly in producing designs*

Klecki projektował całe kompleksy architektoniczne, współtworzył ważne budowle i ich wnętrza, uzyskał szereg pierwszych nagród w konkursach międzynarodowych i krajowych: na terenie Anglii, pracując w latach 1964–1967 jako główny architekt w znanej firmie Gable Construction, otrzymał pierwszą nagrodę za „Dom roku 1965" (1965 „House of the Year Award"), a także za „Osiedle roku" („Housing of the Year Award") w Walton nad Tamizą, w hrabstwie Surrey. Zdobył również pierwszą nagrodę w konkursie na marinę w Brighton (pracował wówczas, w latach 1967–1971, z Louis De Soisson Architects), a w roku 1974 za „Biuro roku" („Office of the Year Award") City of London (współpracował wówczas z Ley Colbeck and Partners).

Pracował w różnych stronach świata, m.in. we Francji, Arabii Saudyjskiej, a także w Polsce. Był rezydującym architektem w Arabii Saudyjskiej, odpowiedzialnym za projekt pałacu w Dammam dla szejka Ali Al Qureishi; kierował projektem w biurze londyńskim, a później nadzorował budowę w Arabii Saudyjskiej.

Wygrał pierwsze nagrody w międzynarodowych konkursach na Centrum Hodowli Koni i Centrum Sztuki w Dirabie w królestwie Arabii Saudyjskiej (Centre of Horse breeding and Centre of Art, Dirab, Kingdom of Saudi Arabia) i za projekt Falcon Club w Abu-Dabi dla Armii Zjednoczonych Emiratów Arabskich (the Army of the United Arabs Emirates).

W tym samym czasie powstawały też jego rzeźby, płaskorzeźby, rysunki, kartony do witraży i witraże, naścienne panele i murale dla kościołów, biur, pubów, osiedli mieszkaniowych i domów jednorodzinnych[7].

W niniejszym tekście jest prezentowany jeden, wybrany przykład sztuki sakralnej Aleksandra Kleckiego, tworzonej dla angielskich świątyń, na który składają się trzy okna witrażowe, wykonane dla kościoła pod wezwaniem Our Lady Immaculate & St Philip Neri (Naszej Pani Niepokalanej i św. Filipa Neri) w Uckfield, w hrabstwie East Sussex. Dwa kartony maryjne do tych witraży były wystawione w 1959 roku w Royal Academy of Art w Londynie[8].

relating to structural problems. He works with speed, accuracy and finesse. Oryginał pisma znajduje się w archiwum A. Kleckiego, w posiadaniu mgr inż. Krystyny Mordalskiej-Tweedy.

[7] Reprodukcje wybranych prac znaleźć można na stronie internetowej Zrzeszenia Polskich Artystów Plastyków w Wielkiej Brytanii (The Association of Polish Artists in Great Britain, APA): Apauk.org/artists/?id=45, data dostępu: 22 I 2016.

[8] W źródłach internetowych podawana jest mylna informacja, że były to witraże.

Witraż św. Filipa Neri autorstwa A. P. Kleckiego; kościół pod wezwaniem Our Lady Immaculate & St Philip Neri w Uckfield; fot. Halina Taborska

Należą do ważnych artystycznych osiągnięć artysty, stanowiąc źródło religijnych i estetycznych doznań Brytyjczyków w budowli, dla której zostały wykonane.

Budynek kościelny powstał w latach 1957–1961 z inicjatywy lokalnego proboszcza i wiernych, przy bardzo skromnych środkach finansowych. Ramowa struktura z betonu, z aluminiowym dachem i ze ścianami obłożonymi wapiennym kamieniem Cotswold obejmuje surowe, niemal „przemysłowe" wnętrze, ale rozświetlają je i przemieniają w miejsce religijnego kultu dzieła sztuki sakralnej[9]. Witraże Kleckiego są tu zjawiskiem niezwykłym z racji silnej geometryzacji postaci i wspaniałej gamy barwnej.

[9] Na murach kościoła, a także w jego wnętrzu znajduje się szereg innych dzieł, m.in. rzeźba Chrystusa, znana jako „Chrystus w dżinsach", a nad wejściem została umiejscowiona statua Matki Boskiej (artysta i współwykonawcy: Józef Cribb i Cech św. Józefa w Ditchling). Trzy duże panele nad głównym ołtarzem są autorstwa malarza Edgara Hollowaya, a liternictwo wykonał Alan Taylor; obaj twórcy związani byli z Cechem św. Józefa.

Witraż Madonny z Chrystusem autorstwa A. P. Kleckiego; kościół pod wezwaniem Our Lady Immaculate & St Philip Neri w Uckfield; fot. Halina Taborska

Pierwszy z nich znajduje się w wejściowym korytarzu, nieciekawym wizualnie, ale dobrze służącym licznym ogłoszeniom parafialnym. Umieszczony na wąskiej, tylnej ścianie ma formę niewielkiego okna witrażowego, umocowanego w żelaznych sztabach. Dominuje w nim centralnie usytuowana męska postać, budowana z różnobarwnych trójkątów, tworzących figurę pozbawioną w znacznej mierze cech realistycznej przedstawieniowości, ale wyrazistą i mocną. Reprezentuje postać XVI-wiecznego włoskiego świętego Filipa Neri (1515–1595)[10]. Emanujące z figury promienie świętości są ostre jak sztylety, a krwistoczerwony miecz, na którym spoczywają dłonie świętego, swym ostrym czubem uderza wprost w głowę węża. Uproszczenie form kompensuje wyszukana gama barwna o bogatej symbolice: ciemna czerwień – łączona m.in. z majestatem, odwagą i duchową determinacją – obok wielotonacyjna niebieskość, w sztuce chrześcijańskiej kolor uduchowienia. U podstawy witraża pojawiają się dwa pasma zieleni – to kolor wegetacji ziemskiej i życia, w *Biblii* – Ogrodu Pańskiego. W tym witrażu stał się kolorem węża – oznaczać może ziemskie pożądanie i grzech pierworodny. W tle pojawia się fiolet jako kolor zadumy, medytacji, skupienia, kolor adwentu, ale nieoczekiwane wejścia bieli, niebieskości i zieleni nadają mu niespokojną, płynną dynamikę.

Bogata symbolika barwna i silna geometryzacja postaci cechuje też oba witraże maryjne w Uckfield. We wnętrzu jednonawowego kościoła pojawiają się one na ścianie bocznej, są niewielkie rozmiarami i usytuowane na wysokości wzroku. Współtworzą przyścienną kaplicę wraz ze złocistą figurą Matki Boskiej, umieszczoną pomiędzy nimi. Dominuje w nich postać Maryi uformowana z błękitów – koloru nieba i czystości, kojarzonego z Niepokalanym Poczęciem. Najświętsza Panna pojawia się w witrażach Kleckiego w swych dwóch najważniejszych rolach: jako bolejąca Matka ukrzyżowanego Syna Bożego, podtrzymująca jego martwe ciało, i jako orędowniczka wszystkich ludzi cierpiących, pokrzywdzonych, błagających o jej wstawiennictwo. Kompozycyjne dwie postacie Maryi w witrażach są zwrócone ku sobie, a jednocześnie skierowane ku wspomnianej już centralnie umieszczonej figurze modlitewnej Madonny.

[10] Filip Neri znany był jako „radosny święty", miłośnik muzyki, opiekun chorych, ubogich, sierot i starców. *Filip Neri, także Filip Neriusz lub Nereusz, wł. Filippo de Neri (ur. 21 lipca 1515 we Florencji, zm. 26 maja 1595 w Rzymie) – włoski duchowny katolicki, jeden z przywódców kontrreformacji, uznawany przez Kościół katolicki za świętego. Zaznaczył się w historii muzyki jako twórca i propagator oratorium – organizował on nabożeństwa połączone ze śpiewaniem pochwalnych pieśni religijnych (laudes) w formie dialogowanej*; strona internetowa: Pl.wikipedia.org/wiki/Filip_Neri, data dostępu: 22 I 2016.

Witraż Madonny z błagalnikami autorstwa A. P. Kleckiego; kościół pod wezwaniem Our Lady Immaculate & St Philip Neri w Uckfield; fot. Halina Taborska

W witrażu z Chrystusem figury Matki i Syna budowane są z płytek w różnych odcieniach barwy niebieskiej – od jej najjaśniejszych tonów po głęboki błękit, niemal granat. Chłodna niebieskość ciała Chrystusa, z prześwitami bieli, i mocniejszy błękit szaty Maryi kontrastują z okalającą je czerwienią, żółcią, różem, odcieniami brązu – tworzą się niezwykłe relacje barwne, a w szybkach rozmaitych kształtów i rozmiarów, ujętych w czarne linie ołowiu, nieoczekiwanie pojawiają się w prześwitach echa ziemskiego życia: okienne szyby, zarysy fasad domów, fale słonecznego światła.

W witrażu drugim postać Maryi, zbudowana z wąskich pasm w paru odcieniach błękitu, staje się odrealnionym, a jednocześnie dominującym w witrażu znakiem jej obecności. Czy gest białej, błogosławiącej dłoni, uniesionej nad błagającymi rękami, może złagodzić ludzkie przerażenie i ból? Kanciaste, kubistyczne półsylwety błagalników, kilka plam fioletu, ciemnogranatowe szkło, przechodzące w czerń i elementy krwawej czerwieni, mogą sugerować klęskę, od której na tej ziemi nie było już ucieczki.

Wierni, którzy tu się modlą, nie wiedzą zapewne o tym, że pierwszy karton do witraża powstał z towarzyszącym napisem: „Rodakom wymordowanym w niewoli sowieckiej. Wieczne odpoczywanie racz im dać, Panie”[11]. Polska martyrologia narodowa, przenikająca również do dzieł „angielskich”, stanowi trwały wątek w twórczości Aleksandra Kleckiego. Jego sztuka sakralna, źródło doznań religijnych i artystycznych dla Brytyjczyków i Polaków, jest także ważnym nośnikiem patriotycznych treści i pozyskała artyście imię Rzeźbiarza pamięci narodowej.

BIBLIOGRAFIA

Archiwum A. Kleckiego, w posiadaniu mgr inż. Krystyny Mordalskiej-Tweedy.

Dziewańska B., *Kaplica Matki Bożej Kozielskiej*, „Dziennik Polski”, 31 V 1998.

„Kronika kościoła św. Andrzeja Boboli w Londynie 1961–2011”, Local Polish Catholic Mission Hammersmith, Londyn, 2012.

Siomkajło A., *Katyń w pomnikach świata / Katyń monuments around the world*, Warszawa, 2002.

Strona internetowa Zrzeszenia Polskich Artystów Plastyków w Wielkiej Brytanii (The Association of Polish Artists in Great Britain, APA): Apauk.org/artists/?id=45.

[11] Karton powstał dla Siberia Virtual Museum, jego oryginał znajduje się w archiwum A. Kleckiego w posiadaniu mgr inż. Krystyny Mordalskiej-Tweedy.

Strona internetowa: Pl.wikipedia.org/wiki/Amnestia_dla_obywateli_polskich_w_ZSRR.
Strona internetowa: Pl.wikipedia.org/wiki/Filip_Neri.

Halina Taborska

ALEXANDER KLECKI'S VIRGIN MARY STAINEDGLASS WINDOWS IN THE CHURCH OF OUR LADY IMMACULATE & ST PHILIP NERI, UCKFIELD

Summary

The paper opens with a brief description of significant events in the life of Alexander Paul Klecki (1927–2014) – architect, sculptor, graphic artist, and also creator of murals and stained glass windows, who came to England in 1948 and lived there until the end of his life. His diversified contribution to the material and artistic culture of Great Britain is only briefly noted, while a fuller presentation is provided of three stained glass windows installed in the Church of Our Lady Immaculate and St Philip Neri in Uckfield, in the county of East Sussex. The description is focused on the artist's unusual colour schemes, symbolic use of brilliant colours and geommetrisation of the human form. These are prominent in the powerful portrayal of Mary as the suffering Mother of the crucified Son of God, and as patron of all people praying for her help. The presence within Klecki's „English" works of Polish martyrological motifs, such as deportations to Siberia and the massacre of Polish army officers at Katyn during the Second World War, is also acknowledged. These motifs were of crucial importance to Klecki's artistic activities, and earned him the name of „Sculptor of national memory" within Polish communities in Great Britain.

Keywords: Alexander Paul Klecki, Polish architect, sculptor, and graphic artist, stained-glass window